

BENEDEK KATALIN

MESE ÉS FORDÍTÁS IDEGEN NYELVRŐL MAGYARRA ÉS MAGYARRÓL IDEGENRE

Napjaink természetes követelménye valamilyen szaktudományos kiadványban akármilyen forrásnyelvről célnyelvre való meseszöveg átültetések, hogy a lehető legnagyobb hűségre törekvő fordító úgy hozzon létre új célszöveget, hogy azt az eredeti forrásszöveg tartalmi, formai kritériumainak és funkciójának feleltesse meg, újra értelmezve a forrásnyelv jelentését a célnyelvben. A szövegűségnek ez a fogalma fokozatosan dolgozódott ki a különböző fordításelméleti irányzatok közti versengésben. Az 1950-es évek előtt a fordítást irodalomelméleti szempontból közelítették meg, majd 1959-től Roman Jakobson nyomán nyelvi interszemiotikus nézőpontból, utóbb kulturális kontaktus keretei közt definiálták, és mint a fordítással megvalósított kultúra átadást, kulturális érintkezést, interkulturális cserét határozták meg. (Roth 2010.) A fordító egy nyelvről a másikra való átültetéssel segítője a kulturális más-ság, idegenség értelmező megteremtésének, etnográfiai hitelesség elérésével hozzájárul a nyelvi korlátok áthágásához, átfordításával közvetít *szóbeliség* és írásbeliség közt, irodalom és *népköltészet* közt, szabad és kötött nyelvek közt, ha a fordítást általánosabb értelemben, mint az egyes rendszereken keresztül megvalósuló jelentések értelmezéseit értjük. Napjaink új témái e tekintetben: reklámok, tv műsorok; a kezdeti teljes átvétel után korunkra átváltottak a teljes helyettesítésre: eleinte szóhű *adaptációk* valósultak meg, amikből később jelentés szintű alkalmazások lettek.

A fordítók által bizonyos korban, bizonyos stílusban gyakran megvalósított szokásos megoldások fordítási normát alkotnak: ezek egyes sajátságok törlése, mások beillesztése révén lehetnek alanyi, vagy reáliákat érintő dúsítások vagy radikális rövidítéssel elért kihagyások vagy teljes átalakítások. Az átalakítás járhat lexikai felbontásokkal, összevonásokkal, konkretizálással vagy generalizálással illetve egyéni megoldásokkal, melyek több-kevesebb eltérést hozhatnak létre az egyes nyelv-specifikus átváltási műveletek révén. A lexikai műveletek járhatnak a mondathatárok felbontásával, mondatok felbontásával, igésítéssel (pl. angolról magyarra), valamint kultúra specifikus

átváltási műveletekkel – mivel a fordító a kultúrák közt is közvetít. A fordítás hitelessége eltérő lehet, attól függően, hogy miből készült. Idegen szövegből, vagy az idegen szöveg nyers fordításából, tájnyelvből/archaikus nyelvből, vagy magyarról idegen nyelvre. (Szabolcsi 1998: 12.) A 20. századi ideál szerint az a jó műfordítás, amely maximális mértékig forma-metrum-rím-hű, nyelvi tekintetben is igyekszik megközelíteni az eredetit, maximálisan visszaadja az eredeti szöveg hangulatát, képeit, s ebből adekvát magyar változatot hoz létre. A magyar művek idegenre fordításánál általában kevésbé szigorú elvárásokat fogantatosítottak. A hiteles fordításban a nyelvi rendszer, szintaxis, formulák, beszédalakzatok, metafora, rím, alliteráció, asszonánc mind szerepet játszanak éppúgy, mint egy szóbeli előadás nonverbális aspektusai, mint ritmus, hanglejtés, gesztusok. (Roth 2010.) Ezen paraméterek közül sok az egymással nem rokon nyelvek esetén nem fordítható, csak körülírással, láb-jegyzettel magyarázható részlet, eközben a fordítások gyakran csak tartalmi megfelelést adtak. Ez a megoldandó feladat, ha a forrás-, és célnyelv hiedelemképzetei jelentősen eltérők, mint például a halál megjelenítése nőnemű a román és szláv nyelvekben, míg a germán és a vele rokon nyelvekben hímnemű. Ugyancsak problémát okozhat valamely átültetésben a vallási elképzelések különbözősége hindu/zsidó/keresztény/muzulmán szövegekben. Ilyen eltérés van például Jézus Krisztusnak, mint Isten fiának a zsidó / keresztény képzete és az iszlám teológiai elképzelése közt, melyben központi gondolat Isten egysége és egyedülvalósága, aki mellé társat állítani az előírások szerint a legkomolyabb bűnnek számít. Így Jézus egyike a Korán által említett huszonöt profétának. Vagy például a perzsa irodalmi megfogalmazások óta a *sárkány* negatív, szorongást keltő férfi szereplő, míg a kelet-ázsiai képzetek szerint szinte isteni attribútumokkal rendelkező csodás lény. Szokásos fordítási nehézséget okoznak olyan hangszerek, ételek stb. melyek a forrásnyelv kultúra specifikus életvilágaiban közkeletűek, a célnyelvet használókéban pedig ismeretlenek. Ugyancsak lehetetlen pl. középkori francia szövegeket látszólag formahűen, mégis mai nyelvre áttenni. Illúzió, mert szójátékai visszaadhatatlanok.

KORAI TERMINOLÓGIAI ÉS MŰFAJI NYOMOK A MESEFORDÍTÁSSAL KAPCSOLATBAN •

A magyarországi műfordítás történetében a legkorábbi vallási, jogi, közigazgatási célok szolgálatába állított fordítások a latin eredetit a legtökéletesebben fedték. A 15-16. században a fordítás fő funkciója a latin szövegek hű megértetése, ezért a fordító állandóan törekedett híven ragaszkodni eredetijéhez, de szakadatlanul termelte és csiszolta a latin kifejezések nem is annyira hű fordítását, hanem inkább a magyar nyelvi reprezentánsainak megtalálását, a korábban lefordíthatatlan latin szavak magyar megfelelőjének hosszas próbálgatással, kísérletezgetéssel, s végül a legmegfelelőbbnek az elfogadtatásával magyar terminológiaként való meghonosítását. (Tarnai 1984: 238.) Lásd a parabola kezdeti fordításait, mint tág értelmű hasonlat, példa, példázat, példabeszéd, de a similitudo-t és a paroimiát is fordították példabeszédnek. Vagy a propositio, mint találós, rejtvény, mese, és az aenigma, mint mese, mint, talány, találós kérdés, rejtvény elnevezése (Jókai kódextől 1370 után/1440 körül, 122., ahol a latin „tali aenigmate” = „ly meseuel”, aminek műfaja ugyan inkább példa, de ettől kezdve aenigma=mese megfeleltetés is folyamatosan fordul elő), de fordították példabeszédnek is (Bécsi Kódex 1450 körül), mese elnevezéssel illetve Pesti 163. Az farkasról és bárányról szóló meséjében pl. a költött, hiteltelen hamis, hazug védekezést is (Pesti 1536-tól folyamatosan az ezópusi mese fordítók).

163. Az farkasról és bárányról. Egy nyavalyás kicsin bárány búdosóba esék, mellyet mikoron az farkas meg talált volna, nem akará mindjárt meg enni, valami ok nekil, hanem kezde okot hozzá keresni és neki mondani: Te énnekem mindenkor csak bosszúságomra járál, és nagy sokat töttél

ellenem. Az bárány mondá neki nagy fohászokdva: Hogy tehettem sokat ellened, ha csak minapon szilettem ez világra. Mondá ismeg neki az farkas: Az mezőt, hogy ott öttél, mind el pusztítottad nekem. Mondá az bárány, ha akartam volna, sem tehettem volna azt, mert még nekem fogam nincsen. Mondá ismeg az farkas: Vizemet is meg ittad az kötfőből. Mondá az bárány: Hogy ihattam meg, ha anyám tejénél még soha egyebet nem ittam. Végre felelé az farkas és mondá neki: Jóllehet én az te meséidet meg nem fejthetem, de azért vacsorámat el nem hagyom. Meg kapá azért ötet és meg evé. Értelme.

Igazságnak gonosznál semmi helye nincsen,
Azért ömagára minden úgy tekintsen,
Hogy minden gonoszt tőle jó távol legyintsen.

A MESEFORDÍTÁS TÖRTÉNETE • A középkor utolsó századaiban megindult lassan az egész írásbeliség elmagyarosodása s a fordításoknak is megváltozott a funkciója. Magyarországon a mesefordítás története idegen nyelvekről magyarra való vallásos műfordításokkal indult, de a reformációtól fokozatosan kibontakozott a világi szépirodalmi műfajok fordítása is. Kezdetben a humanista fordítók, a 16. századi erasmisták, mint pl. Pesti Gábor vagy Luthert, Melanchthont követő reformátorok, mint Heltai Gáspár latin (görög), illetve német közvetítő nyelvekből készített irodalmi műfordításokkal honosították meg legkorábban programszerűen a nagy tömegű *ezopusi fabula* magyarra fordítását. A 15–17. századi ezopusi állatmese fordítók (Pesti Gábor, Heltai Gáspár és mások), humanista elvárásoknak akarva megfelelni, egyrészt elit közönségnek és olvasásra szánták műveiket, másrészt polgári olvasóközönségük szórakoztató véleményformálását tűzve ki célul szabad átköltésű aktualizáló adaptációkat valósítottak meg, megragadva azt a kínálkozó lehetőséget, hogy piacot teremtsenek mindazzal a vitaműfajjal, amelyekkel nevelő célzatú, vagy vallási köntösbe burkoltan a reformáció elterjedése idején gyakran megváltozó irányítás részéről is engedélyezett ideákat népszerűsíthettek.

TUDÓS, HUMANISTA CÉLKITŰZÉSEK • Az első ezopusi mesegyűjteményt közzétevő, patricius családból származó Pesti Gábor a nemesi humanizmus örököse (Pesti 1536). Valószínűleg megfordult II. Lajos udvarában is. Fordításain a bécsi erasmisták köréhez tartozóként gyulafehérvári tudós környezetben dolgozott. A klasszikus műveltségű, választékos stílusban író görög, római szerzőkből készített, „gyönyörűségre” szorgáló állatmese fordításával a nyelv fejlettségét és irodalomra érettségét kívánta bizonyítani, és csak másodlagos szempontként gondolt az ezopusi fabulák tanulságos voltára. Forrása tudós, latin, humanista gyűjtemény volt, s ő mint tudatos „műfordító”, eredetijéhez híven, művészi tömörséggel fordított. Minthogy szorosan vett latin forrása nem került elő, nehéz tisztán látni abban, hogy írhatunk-e vagy sem fordítása javára élıszavas irodalmi ismereteket is, de pl. a nála előforduló szókapcsolat „törtinet szerint” Voigt megállapításával ellentétben (Voigt 1981: 293–294) nem egy, hanem öt meséjében is előfordul (6., 56., 126., 145., 150.), így akár kora történetmesélő gyakorlatának ismeretét is feltételezhetjük. Az pedig, hogy irodalmi tudatosság lenne felfedezhető abban, hogy Pesti kizárólag egyszer vett fel gyűjteményébe egyazon történetet, szintén vitatható öt ennek ellentmondó duplum felvétele miatt (23 és 171, 2 és 163, 84 és 114, 16 és 172, 82 és 100). (Voigt 1981: 294). Heltai Gáspár első Biblia fordítását 1551-ben három-négyfős fordítói munkaközösségben végezte. Az ószövetségi könyvek előtti előszóban a fordítók tudatták nevüket, munkamódszerüket, hogy a Biblia szövegének problematikus helyeit közösen vitatták meg és egymás magyar változatait kontroll szerkesztve korrigálták, hogy az egyszerű emberek számára is értelmezhető és pontos szöveget nyújthassanak. Munkájukhoz nem csak a latin Vulgátát, hanem az eredeti héber szöveget, valamint Luther nemzeti nyelvű fordítását és Erasmus értelmezéseit is figyelembe vették, hogy szövegű,

de nem szóról szóra való, az idegen nyelv szintaxisát, szórendjét a magyar szövegre rá nem erőltető magyarítás elvét követhessék eljárásukban. Azaz ahol a magyar nyelvhelyesség rováására ment volna a zsidó szöveg szoros fordítása, ott a magyarnak adtak elsőbbséget a forrásszöveggel szemben, de ahol metaforikus értelmű kifejezés rejtette el a szentírási lényeget, ott a mögöttes értelem visszaadásához a zsidó szöveg szójárását tekintették követendőnek. Megtartották a zsidó tulajdonneveket, a magyarban ismeretlen állatok neveit öltözet és mértékek elnevezéseit, de ellátták értelmező magyarázatokkal. (Burján 2003: 19.)

POLGÁRI OLVASÓKÖZÖNSÉG IGÉNYEIT SZEM ELŐTT TARTÓ SZABAD ÁTKÖLTÉSEK PIACTEREMTÉSI CÉLBŐL • Heltai szépirodalmi fordításait (*Száz fabula, Háló, Ponciánus, Salamon és Markalf, Cronica*) is Pestivel szemben az irodalmi igényű, városi olvasóközönségnek készítette, hangsúlyt helyezve a fogyaszthatóságra: „gyűtöttem és egybeszedtem száz fabulát, régieket és újakat... hogyha valaki e fabulákat jó szível meg akarja olvasni, hogy sok jó hasznot vehet belőle... vannak jámborok, kiknek fog tetszeni e munkám, és kik jó hasznot vesznek belőle: miérthogy nemcsak a pusztá fabulákat szörzettem egybe, hanem minden fabulának az értelmét is melléje töttem, melyet megsperköltem és megékösítöttem szent írásokkal és egyéb szép bölcs mondásokkal és közbeszedőkkel” – írja fabulái bevezetésében. Ugyanezt a gyakorlatot követte többi fordításánál is.

Markalf csinytevéséről már Tinódi is megemlékezett 1548-ban, majd Bornemisza 1578-ban az Ördögi kísértetekről című művében a következőképp: „mi mulatságnak tartjuk az históriákat, kiket Markolff sípságáról írtak, avagy amaz Trágár Balázsról” – mindezek egy 16. században létezhetett karneváli kultúra létezését valószínűsítik, mely azonban Heltai halála után megtorpant. A jelenség gazdasági, társadalmi okokkal, a hazai polgárság viszonylagos erőtlenségével és további gyengülésével van összefüggésben. A társadalomnak épp azok a rétegei bénultak meg, akik körében a szórakoztató széppróza leginkább élhetett és fejlődhetett volna.

Latinból 1573 körül egy bécsi magyar Névtelen is lefordította a *Ponciánust*, filológiai pontosság erényével dicsekedve. A fordító Nemeskürty szerint egy Bornemisza Péter baráti köréhez tartozó szerző lehetett (Nemeskürty 1976: 168), mert Bornemisza annak a főúri feleségnek Echchius Slam főúr asszonyának volt bizalmas tanácsadó lelkésze, akinek esküvőjére készült a fordítás. Az erkölcsi példatárnak szánt, szórakoztatni akaró mű az olvasni szándékozó magyarok számára szemérmes füleket nem sértő modorban készült, ellentétben Heltai átdolgozásával, aki szándékosan készített jó borsos adaptációt, irodalmi igényű városi olvasóközönségnek készítve fordítását. Boccaccio Dekameronja szolgált alapul közvetve-közvetlenül több magyar reneszánsz verses széphistóriának: Volter és Griseldis, Dekameron X. 10. történetét latinra fordító Petrarca novellájának (*De obedientia et fide uxoria Mythologia* címmel (Engedelmes és hűséges feleségek a mitológiában)) Istvánfi Pál egykori padovai egyetemi hallgató általi verses fordítása (1539); *Egy szép história az vitéz Franciskóruól és az ő feleségéről*, Ráskai Gáspár verses széphistóriája (1552-ből valószínűleg délszláv forrásból), Bernabo és Zinevra története (Dekameron II. nap 9. novellája); az Olaszországban tanult Enyedi György Tancredus király leányáról megverselt széphistóriája *Gisquardus és Gismunda*, Boccaccio (IV. nap, 1. novellájának Beroaldo-féle latin fordítása alapján, 1574-es fordítása; valamint Szegedi Veres Gáspár átdolgozásában a Szép rövid história két nemes ifjakkal igaz barátságokról, Gisippus és Titus története (a Dekameron X. napjának 8. novellája [Révay 1964, 126.]). A Dekameronnak emellett a 16. századtól egyre jelentékenyebb a *tréfás mese* típusokban érzékelhető hatása is. (VII.4) A kizárt férj (Dandin György) (ATU 1377); (VII.9.) A duplán látó férj (ATU 1423); (VIII. 6.) A fősvény pap disznaja ATU 1792; (VIII.8) A levágott hajú asszony (ATU 1417); (IX.6) Az összetévesztett ágyak (ATU 1363). Egyik legismertebb ko-

runkbéli magyar népszerűsítője a széki mesemondó Győri Klára volt, aki 21 novelláját merítette egy általa olvasott Boccaccio *Dekameron* példányból és mesélte széki tréfás mesévé formáltan Nagy Olgának, az Újabb paraszt dekameronnak is megvetve alapját. Nagy Olga több más mesemondója kapcsán is feljegyezte a kortársi írásbeliségből származó „bokacsi-ák” folklorizálódását és az ezt követő szájhagyományba kerülését.

1678–1682 között fogságát töltő Rosnyai Dávid nevéhez köthető a Pancsatantra... kéziratban maradt, törökből való fordítása, aki *Horologicum Turcicum*-ával inkább átdolgozást valósított meg, semmint szó szerinti vagy mondatról mondatra való fordítást, amit több, hatás nélkül maradt további 18. századi átdolgozás is követett (Voigt 1981: 311).

1681–82-es fogarasi várfogsága idején fordította Haller János Torda megyei főispán latinból a *Hármas História*t melynek első része Nagy Sándor *dolgairól*, második az 1508-as hagenai kiadású *Példabeszédek*, azaz a *Gesta Romanorum*, a harmadik a *Trója veszedelméről* szóló história, mely 1695-ben jelent meg Kolozsváron. A *Hármas História*nak a 18. és a 19. században három-három kiadása volt, a hetediket 1900-ban tette közzé Katona Lajos, megállapítva, hogy fordítása „ha nem is épen kiváló, de elég gördülékeny és törülmetszett prózája csakhamar igen népszerűvé tette a Hármas Istóriát, alighanem épen a közép-része, a G. R. miatt” (Katona 1900: 92).

A 18. században a szépirodalmi fordítók az idegen nyelvekből fordított művek cselekményét, színhelyeit, a szereplők neveit, a társadalmi viszonyokat gyakran magyarosították. A korban az egyik vitás kérdés az volt, hogy az ekvivalencia vagy a pragmatika elve érvényesüljön-e erősebben. A teoretikusok a fordításoknak nemzeti irodalmi normaképző szerepet szántak azzal a céllal, hogy gazdagítsák a hiányos anyanyelvi irodalmi rendszert az általuk megismert idegen nyelvű remekművek által, az azokban használt előadásmódok széles skálájával, formakincsének az anyanyelvi közegbe való átvezetésével. Pl. Kazinczy Ferenc által fordított – adaptált művek olyan magyar irodalomtörténeti sort képeztek ki, amelyek több évtized európai (német, angol, francia, bár leginkább német nyelvű) műfaj- és előadásbeli változatának befogadása révén a magyar irodalom újraalapítását segítette.¹ (Fried 1998: 21.)

A szórakoztatási igény Kónyi János, Andrád Sámuel *Vade mecum für lustige Leute* (1774) és más kortárs történetekből való fordításában lépett előtérbe. Tréfás mesei világijáró anekdoták szerepelnek 18. századi irodalomtörténeti feldolgozásokban Kolumbán János, Hermányi Dienes József facetiái illetve tréfái közt. A legkorábbi magyar anekdotagyűjteményekben Kónyi János, Andrád Sámuel rövid történetei közt is felfedezhetők világirodalmi ismertségű *Eulenspiegel* és Naszreddinnel már szétterjesztett tréfás mesék, anekdoták magyarításai, melyeket a 18–19. századtól *kalendáriumok*, ponyvák terjesztenek. A 19. század második felétől-végétől az élclapok mellett Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Tóth Béla és mások nevéhez köthető az anekdoták és tréfás mesék nemzeti jellegének kimunkálása.

A meseirodalom 17–18. századi világtörténete kapcsán először az *Ezeregyéjszaka* fordítástörténetével kell foglalkoznunk.

Az *Ezeregyéjszaka meséi* magyar fordításainak egyike sem a Galland-féle fordítás kiadását vette alapul. Az első magyar fordítást 1829-ben adták ki a Breslau-Habicht kiadás alapján. A második teljesnek mondott kiadást 1921–24 között Kállay Miklós fordította fran-

1 Csokonaival kapcsolatban pedig Fried István úgy látja hogy „inkább szövedékről, textúráról szólhatunk, a valójában posztmodernként emlegetett korunkban sem időszertülden költői magatartásról, amely egyrészt előszöveggként tekinti világirodalmi műfaji-tematikai előzményeit (illetőleg a maga előzményeivé avatja és így a maga szemszögéből strukturálja át a műfaj-történetet és részben az elméletet), másfelől azért nem tesz éles különbséget úgynevezett eredeti és úgynevezett fordítás között, mert a fordítást újra-elmondásnak, történeti-esztétikai tapasztalattal újraértelmezett változatnak minősíti” (Fried 1998: 30).

ciából Mardrus fordítása alapján, mely pornográf elemeket tartalmazott. (1889–1904-ben Joseph Charles Mardrus kiadott egy francia verziót, saját elmondása szerint egy olyan kézirat alapján, amely a legteljesebb, legépebb, és amelynek ő az őrzője. A kézirat azonban soha nem került elő, és már 1905-ben pontosan kiderítették Mardrus forrásait. Kiderült, hogy nem csak a mesegyűjteménytől teljesen idegen forrásokból is dolgozott, hanem önkényesen csonkított, kiegészített és ő is pornográf részletekkel dúsította fel a történeteket.) Honti Rezső 1961-ben arabból fordított le hosszabb meséket és anekdotákat. Az *Ezeregyéjszaka* legszebb regéi Gulyás Pál adatai szerint (Gulyás 1940: 1050) teljes vagy részleges formában tizennyolc kiadásban kerültek forgalomba.² A legújabb és legteljesebb kiadásban melyet Prileszki Csilla arabból fordított, az ún. kalkuttai kiadást vette munkája alapjául. Ebben a műfordítói szépségről a hangsúly a hitelességre tevődött át.

Idegen mesék, vagy meseszerű novellák fordításával Kazinczy Gábor (1818–1864) 1838-tól kezdett foglalkozni: 1838-ban a Bajza–Toldy–Vörösmarty Athenaeuma közös fóruma volt Kazinczy Gábor irodalmi fordításainak és Kölcsey elméleti cikkeinek (Kazinczy és Erdélyi János (1814–1868), a két kiemelkedő pataki diák középiskolájuk után 1836–37-ben találkozott újra Pesten. Itt Kazinczy folklór vonatkozású tevékenysége már 1834-től követhető: *Arab költészet Mohammed előtt*, 1837 angoltól német közvetítésen keresztül fordított *A halál, mint keresztatyja* mese, 1839 orosz mese fordítása és francia novellák 1845 *Honderű I. Ahasvérus*. 1837-ben a Kazinczy által szervezett *Táborozások az élet és irodalom mezején* illetve *Népbarát* c. lapterv alkalmával a irodalom modern irányzatai összpontját akarta megteremteni. (Az Athenaeum melléklapjában a *Figyelmezőben* meg is hirdeti mozgalmát, mint a fiatal irodalmárok vezéralakja), 1839-re a környezetében lévő fiatal írókkal a Junges Deutschland mintájára radikálizálódtak, de a konzervatív Csató Pál besúgta és megfúrta a lapot, amiből nem is lett semmi, holott egy végső fordulóban Kazinczy még vele is megpróbált szövetkezni. T. Erdélyi Ilona (2015) szerint ez a szövetkezni akarás volt az oka, hogy Kazinczy és Erdélyi diákkori barátsága megszűnt, Erdélyi elhatárolódott a szerinte kapkodó, köpenyforgató és elvtelen egykori jó barátjától. A lap alapítási kudarc felbontotta a fiatal írók táborát, ezután Kazinczy Gábor politikusi pályára lépett. Kazinczyt Pozsonyban a lengyelek sorsa érdekelte, le is fordította és folytatásokban közölte 1836-tól Mickiewicz *Zarándokság útjai* könyvéből töredékeket, lelkesedve a lengyelek forradalmi eszméiért. Ismertette és le is fordította Lammennis *Parole d'un croyant*-ját, Heine és Börne elmélkedéseit. Erdélyi 1840-ben megvette Talvj német író *Volkslieder* népdal antológiáját fordítási célból. 1842-ben új Kisfaludy Társasági tagként A magyar népdalköltészetéről tartott felolvasást, A Fiala Németország képviselőjétől, Uhlandtól fordított „népdalokat”, népies műdalokat, öbenne a népköltészet iránti kultuszt a német irodalom keltette fel, már 1841-ben megfogalmazódott benne egy népköltészeti gyűjtemény összeállításának a terve, népdalok gyűjtése foglalkoztatta, a népi és az elit irodalom egyéülvadását szorgalmazta. 1842-ben előállt Finnország népköltészete kötetével. A népdalköltészetéről tartott előadása nyomán a Kisfaludy Társaság megbízta, hogy elkérve az akadémiai gyűjteményeket 1844-től országos gyűjtés után adja ki 1846-48-közt a *Népdalok és mondák* I–III-t és 1851-es közmondás kötetet. Az 1850-es években zajlott Erdélyi északi balladák fordítása. Az északi népköltészeti gyöngyök műfordításait 1853-ban a *Szépirodalmi Lapok*, a *Koszorú* közölte (skót, svéd, dán, norvég).

19–21. századi antológiákként több kiadó is foglalkozott a világ népmesekincsének válogatott fordításaival részben felnőttek, részben gyerekek számára készített sorozatokkal (*Népek meséi* sorozatok): a válogatáshoz és a fordításhoz a 19. századi kezdetekkor a felnőtt-

2 Benedek Elek *Ezeregyéjszaka*val kapcsolatos fordításait, valamint A. Lang *Színes mesekönyvei* anyagából 1260 lapon, 37 nép 112 meséjének készült *Csodalámpa* válogatását (lásd Benedek 2011: 298–305.)

teknek szólóak szoros fordításokként irodalom gazdagítása, irodalmi viták vitakészletének bővítése a nemzetközi mesevilág hazai ismertté tétele és segítségével árnyaltabb, differenciáltabb önkép kialakítása céljából fogtak.³ Egyidejűleg érvényesültek a korábban hangoztatott esztétikai szempontok is, melyek alapján pragmatikai célok teljesítése vált központi elképzeléssé: gyerekek számára szabadon adaptálni a világ népmesekincsét irodalmi stílusú átiratokban, feldolgozásokban. Ez utóbbiaknál kiadói gazdaságossági és írói esztétikai, etikai szempontok határozták meg a válogatást és a forrásnyelv kezelését egyaránt. E szakés/vagy műfordítók által idegen nyelvekből készített fordítások közül a következő öt sorozat tartalmaz a folklorisztika számára is figyelembe veendő nemzetközi anyagot:

A MESEFORDÍTÁS-IRODALOM ANTOLOGIA KÍSÉRLETEI • I. A magyar mesefordítás-irodalom egyik korai, jelentős antológia kísérlete volt az 1850-es években a *Népek meséi* kezdemény, mely Kazinczy Gábor nevéhez fűződik, aki elkezdte idegen mesék, vagy meseszerű novellák fordítását, de az túlinterpretáltnak tartható, hogy 6 lefordított finn mese alapján finn modell meghonosítását tűzte ki célul (Domokos 2015). Kazinczy Gábor antológia kísérletének hátterében Toldy Ferencnek, az az elképzelése állt, hogy a magyar irodalmat európai irodalmak hazai interpretálásával kellene fejleszteni, ennél fogva a szomszéd népek irodalmára kell tudatosan összpontosítani. Toldy ötlete az volt, hogy ki kell adni egy egyetemes magyar és egy idegenről magyarra fordított meseantológiát. Kazinczy Gábor az ő és Herder költészettani hatására a nem magyar népköltészetet kívánva ismertebbé tenni a magyar közönség számára, világ minden zugából 4 kötetben 100 mesét akart közre adni saját fordításában, melynek munkálatai 1857–58 körül zajlottak – mint erről hírt ad tervezetében. Kazinczy Gábor a külföldi mesék magyarra fordításához kissé nehézkes, de szószerinti, szövegű fordításában követte az akkori legnagyobb szabású mesegyűjtéményt Hermann Kletke *Märchensaal aller Völker* (Kletke 1845) melynek 3 kötetéből válogatott 16 meséjével, valamint egyéb forrásaiból (Wenzig 2, Haltrich 1, Castren 5, Mailáth 2, Karadzic 5, Schott 1, Schleicher 3, Kletke 16 meséjéből egészítette ki szoros tolmácsolásukat). A breslauer meseantológia összeállító Kletke a németül (Grimm szövegek) és német fordításokból (Gaal, Mailáth stb. meséket) gyűjtötte össze és/vagy németre fordítva adta ki az elsősorban korában, az 1840-es években, ismert forrásokból származó nyugat-európai, ázsiai, közép-európai köztük magyar meséket, mondákat. Kletke antológiájában megvalósított forráshasználata nem nagyon tért el a korban megszokottól: maga ír a bevezetőjében arról, hogy a túlságosan terjedelmes szövegeket megrövidítette, s hiányosnak érzetteket más változatokkal kiegészítette. A Kazinczy által tervezett 100 mese fordításából napjaink Kazinczy kutatói (Domokos 2015, Heverdle 1996) közt 57 darab ismeretes, finn, orosz, ír, horvát, szerb, lengyel, román, szlovák, cseh, mongol, szamojéd mesék fordítása, melyeknek egy része nyomtatásban is megjelent, de a szövegek ismertté válása néhány folyóiratbeli publikáláson túl nem sikerült elég széles körben. A fordítások másik fele kéziratban maradván az MTAK Kézirattárában Ms 10.020/I.III., Vegyes népmesék: az Ms 10.020-ról készült másolatokként Ir 2-r 81., és az OSzK Quart. Hung. 1275 jelzetén található meg. Kazinczy Gábor a nemzeti műveltség emelésének követendő példáját egy németből fordított *Finland és skandinávismus* című tanulmányában mutatta be, s ebből merítve javasolta a magyar népköltészet gyűjtésének szükségességét. Erdélyi Jánoshoz és másokhoz hasonlóan ő is úgy vélte, hogy a finn példát lenne érdemes követni (Domokos 2015).

3 A *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* (Arany János lapjai) gyakran közöltek fordítást közeli és távolabbi népek folklórából, vagy híradást azokról. Ezzel azt a célt szolgálták, hogy bővítsék az összehasonlító ismereteket, hozzájáruljanak az akkor dúló Vadrózsa-pör érvkészletének növeléséhez és hozzájáruljanak az idegen népköltészeti párhuzamok megismeréséhez (Olosz 2003: 130.)

II. Az 1940-es évek közepétől (1945) Ortutay Gyula szerkesztésében létezett egy *Népek meséi* nevű sorozat gyerekeknek az Anonymus Irodalmi és Művészeti Kiadó Rt kiadásában, melyben megjelent Dégh Linda 7 darab, 1943–1944-ben gyűjtött Bodroghközi mesé-je, Kovács Ágnes Moldvai román mesefordítás kötete és Kresz Mária Orosz mesegyűjtése Szántó Piroška *illusztrációival*, minimális, mesékhez fűzött földrajzi, történeti, háttér információkkal, és típusjelzésekkel.

III. A Móra Ferenc Könyvkiadó 1959–1969 között 12 kötetben adott ki az öt kontinens minden részéből gyerekek számára válogatott meseantológiákat. Az egyes kötetek az európai népek népköltészetéből az európai finnugor és török népektől, Szibéria népeitől, a kaukázusiakéból, Ázsia népeinek történeteiből, afrikai mesék közül válogatott népmesékből, perzsa, arab, török, héber mesékből, amerikai népek meséiből, ausztráliai, óceániai, indonéziai, kambodzsai, burmai, kasmíri, indiai népek meséiből és egyéb prózai szövegfordításokból állnak. Az egyes kötetek anyagát azoknak a területeknek a szakértői állították össze, akik kutatták az említett népek szellemi kultúráját, s a könyvek illusztrációját is neves művészek végezték.

IV. Az Európa Kiadó *Népek meséi* sorozataként 1956–1990 között Karig Sára által szerkesztett, méltán elismert kollekcója 84 kötetben felnőtteknek szóló vállalkozást segített világra. Az öt kontinens minden részéről válogatott meséket, mítoszokat, mondákat szakfolkloristák, néha műfordítók hiteles forrásokból állították össze egy-egy nép, népcsoport költészetéből. A meséket korszerű tárgyi jegyzetekkel, az egyes népeket bemutató tanulmányokkal, a meseszövegek megértését segítő magyarázatokkal kísérték. A köteteket kiváló meseillusztrátorok díszítették. E sorozat tagjai ázsiai, afrikai, amerikai népek kötetei, ausztráliai legendák, európai kötetek, európai finnugor és török kötetek, Gilbert- és Ellice-szigetek-ről való mítoszok és mesék, Indonéz mesék, kaukázusi kötetek, mítoszok és mesék Új-Guineából, mesék Pápua Új-Guineából, szibériai kötetek, Új-kaledóniai mesék és mítoszok.

V. A Kossuth Kiadó is megjelentetett egy 18 kötetes válogatást részben a világ mesekincséből válogatott és olaszra fordított és az olasz Giuntinál kiadott 8 kötet többszörös nyelvi közvetítés utáni magyarra fordításaként, részben a kiadó munkatársainak köszönhető saját válogatásokként. Az igényes kiállítású könyveket az alsó tagozatos gyerekeknek szánták és mindenféle háttér információ nélkül hozták forgalomba 2010–2014-ben.

A 19. századi, legnagyobb, világméretű hatást kifejtő Grimm mesék szövegtárájának forráskezelésével igen nagy nemzetközi Grimm irodalom foglalkozik. Elsősorban a német Rölleke, Denecke, Lauer és mások a Grimm mesék szövegtárájának létrejöttét a Grimm fivérek irodalmi munkássága részeként behatóan vizsgálták mikrofilológiai módszerekkel és megállapították. „Nyilvánvaló, hogy a gyermekeknek a meséket gyermeki egyszerűséggel kell elmesélni. Ehhez azonban tökéletesen megfelelő elbeszélő kell, akit az ember manapság nem az első jöttment pesztonkában talál meg, és ha nincs ilyen, a költőnek kell a helyébe lépni.” (Nagy 2007). A cél az, hogy létrejöjjön „a gyermekmeséknek az a tiszta gyűjteménye, ami jó értelemben megfelel a gyermekek elméjének és szívének, varázslatos színhelyek sokaságával, ékesítve az ifjú lélek ártatlanságával”, amit Herder a továbbiakban még úgy is jellemezett, mint a gyermekek eljövendő generációinak karácsonyi ajándékát (Nagy 2007). Viszont a gyermekek számára a népi elbeszélés stílusa elfogadhatatlan. Goethe meg volt győződve a népköltészet régiségéről és a költészet történetébe illeszthetőségéről: a Grimm-testvérek is a német népköltészet kultúrtörténeti forrásértékéről. A nemzeti szempontot ők is fontosnak tartották. Hevesen állították, hogy mesegyűjteményükben

elveszettek hitt, ősi német mítoszok rejtőznek, és Wilhelm 1814-ben éppenséggel echte hesseni mesékről beszélt. Ezek ellen a szakmailag tarthatatlan állításokkal szemben tény, hogy a kommentárjaikban a külföldi adatokat kimerítően felhasználták. Jacob az első kötet első kiadásába berakott általa franciából és skótból fordított szövegeket is. (Nagy 2007.)⁴

Terjedelmes meseanyagot gyűjtött 1884-ben, 1886-ban és 1891-ben Lappföldön Halász Ignác, s gyűjtésének anyaga saját fordításával az *Ugor füzetek* sorozatban 1881 és 1893 között az MTA kiadásában jelent meg: *Svéd-lapp nyelv* hat kötetében, melyek közül az első három (1881, 1886, 1887), illetve az ötödik (1893) tartalmaz elbeszéléseket. A negyedik (1891) és a hatodik (1896) kötet pedig két szótár; az utóbbiban nyelvtan is található. Az 1960-as években Szabó László gyűjtött és fordított számi népmeséket, melyekből *A ravasz pókasszony* címmel jelent meg 1968-ban válogatás. 2010-ben adta ki a Napkút kiadó Tillinger Gábor, nyelvész, műfordító fordításában Öregasszony a Holdon. Lappföldi mesék című fordítását Just Knud Qvigstad (1853–1957) a számik legnagyobb norvég gyűjtője, filológus, nyelvész, etnográfus, történész és kultúrtörténész négy kötetes mesegyűjteményéből (*Lappiske eventyr og sagn* I–IV, Oslo, 1927–1929) készített válogatását, amely a 19. század végéről illetve a 20. század elejéről, Lappföld észak-norvégiai részéről származó számi mesékből közel hetvenet ültetett át magyarra. A forrásgyűjteményben a szövegeket át nem írt formában jelentették meg, ahogy a gyűjtő lejegyezte, így a különleges szereplők és történetek igazi csemegének számítanak a magyar nyelvű autentikus mesefordítások irodalmában.

IDEGEN NYELVEKRE FORDÍTÁSOKKAL NEMZETKÖZI ISMERTSÉGHEZ JUTTATNI A MAGYAR MESEANYAGOT • 1917-ben készült egy bibliográfiai összeállítás az idegen nyelvre lefordított népmeséket és népdalokat tartalmazva (Gulyás 1917): ez 196 népmesét és 952 népdal, ballada és románc fordítását rögzítette 1917-ig. Ha elkészítjük ennek a folytatását napjainkig, a szorosan vett szakfolklorisztikai célból összeállított idegen nyelvre fordított antológiák és nemzetközi sorozatok számára készített mesefordítások száma meghaladja az ezret. Az idegen nyelvről magyarra fordított meseközlések pedig ha csak a *Népek meséit* és a *Világ népeinek meséi* sorozatokat, valamint a kritikai fordítású Ezeregyéjszaka, Grimm, Basile, stb. legújabb teljesnek tartható antológiákat, a finnugor hazai és erdélyi antológiákat és önálló sorozatokat, ez a szám több ezerre tehető. Mindebből itt terjedelmi korlátok miatt csak a 19–20. századi klasszikus fordításokkal foglalkozhatom.

MAGYARRÓL IDEGEN NYELVRE KÉSZÍTETT KLASSZIKUS MESEFORDÍTÁS GYŰJTEMÉNYEK: Gaal, Georg: *Mährchen der Magyaren*. J. B. Wallishauser, Wien, 1822. – 17 népmese. Gaal György az Esterházy hercegek bécsi könyvtárosa által fordított és kiadott meséi közül egy kivételével, hét megjelent magyarul is 1857–60-ban Gaal magyar népmesegyűjteményében. A *Die Vogel Goldschweif* című pedig a fordítás kéziratához képest csak félig jelent meg a német kötetben. 9 megjelent német szövegnek viszont nem került elő a kézírata. A kézirat nélküliek közül 3 azonban Kletke feldolgozásában 1845 2. kötetében napvilágot látott. Ismeretes, hogy Gaal 1822 után sem hagyta abba se a gyűjtést, se szövegeinek németre fordít(tat)ását, azonban a kéziratban maradt fordításokat általa irányított három kézírás bizonyítékeként fordítóközösség végezte el (Havay 2012).

Mailáth, Johann: *Magyarische Sagen und Maehrchen*. Trassler, Brünn, 1825. – Az első német fordításkötet 12 szövege közt négy mese szerepel (*Die Königstochter/Die Brüder/Eisen Laczi/Zauberhelene*, ezek megtalálhatók a gyűjtemény 1837-es második kiadásában is kiegészülve további két mesével: *Pengő/Die Gaben* melyekből hármat közölt Kletke 1845-ben és egyet Stier 1850-ben) *A Pengő* című mesét először Hormayr közölte az *Archiv für Gesch-*

4 Benedek Elek Grimm fordításával kapcsolatban lásd tanulmányomat: Benedek 2011: 299.

chte 1825/13. számában 65–69. Mailáth egész első kiadását, a meséken kívül a regéket és mondákat is Kazinczy Ferenc fordította magyarra. A *Tündér Ilona* című megjelent Szemere Muzárion. *Élet és Literaturájában* 1829–ben. Az 1864-es magyar nyelvű kötetben pedig megvan az első kiadás mind a 4 meséje Kazinczy Ferenc általi magyar fordításban (A három királyleány/A két testvér/Vas Laczi/Tündér Ilona). (Gulyás 2006.)

Mailáth Johann: *Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen*. I–II. – 2. Aufl. Cotta, Stuttgart–Tübingen, 1837. Az első kiadás 4 meséje további kettővel bővült, s a második kiadás tartalmazza az első kiadás valamennyi szövegét a 12+12 –re bővült szöveganyagban.

Mailáth János – Kazinczy Gábor: *Magyar regék, mondák és népmesék*; Kiad. Kazinczy Gábor. Heckenast, Pest, 1864. – XXXIV, 361 p. A 16 szöveget tartalmazó magyar nyelvű kötet közli Mailáth német eredetijében lévő valamennyi meseszövegét magyarul, melyek közül az első kiadás 4 meséjét Kazinczy Ferenc, a második kiadás további két meséjét pedig Kazinczy Gábor fordította.

Kletke, Hermann (1813, Breslau–1886, Berlin): A három kötetes Märchensaal: *Märchen aller Völker für Jung und Alt* 1845. 2. kötetében Ungarische Märchen részben közölte Mailath 1825-ben (1837-ben) németül megjelent Eisen Laci./ Zaubherhelene/Pengő meséit és Gaal 1822-ben németül megjelent *Märchen vom Pfennig-ét Marsi* címen /valamint *Die gläserne Hacke* és a *Die dankbare Thiere* c. meséket.

Stier, (Gottlieb): *Ungarische Märchen und Sagen aus der Erdélyi'schen Sammlung*. Ferd. Dümmler, Berlin, 1850. – 17 népmese fordítása, ebből 15 az Erdélyi-féle gyűjteményből: Erdélyi János 1846–48 *Népdalok és mondák* első, második kötetének teljes mese és mondananyagát (15 szöveg), valamint Kletke antológiájából egy-egy Mailáth (1837 Eisen Laci) és Gaal németül megjelent meséjét (1822 Marsi címen a *Das Märchen vom Pfennig* című mesét) adta ki.

Stier, G(ottlieb): *Ungarische Volksmärchen nach Georg Gaal's Nachlass*. Gustav Heckenast, Pesth, 1857. – 20 mese fordítása. Erdélyi 1855-ös *Magyar népmesék*-jének 20 darabját, megváltozott sorrendben de teljes terjedelmében feldolgozta németül, ebben 7 szöveg származott a Gaal hagyaték meséi közül, de Stier fordítása az Erdélyi 1855-ben kiadott *Magyar népmesék* köteté alapján készült és közölt két további, már Gaal 1822-ben is megjelent szöveget: *Az aranyhajú ikrek* és (=Der rothe Hund⁵) *Die schöne Meerfrau* címen, illetve *Tamás kocsi* (=Kutschermärchen) *Kutscher Tom* címen. A fordításkötetet ugyanazok a metszetek illusztrálják, mint amiket a kiadó közölt az 1855-ös Erdélyi kötetben.

Jones, Henry W. – Kropf L. Lewis: *The folk-tales of the magyars*. Elliot Stock, London, 1889. – 53 népmese fordítása: Kriza megjelent meséi (19 szöveg) a 28 Erdélyi, 5 Pap és egy Merényi mese kíséretében.

Klimó, Michel: *Contes et legendes de Hongrie*. (Les littératures populaires de toutes les nations, XXXVI.) J. Maisonneuve, Paris, 1898. – 80 mesét és mondát, köztük számos nem népi eredetűt tartalmaz.

(Rona-)Sklarek, Elisabeth: *Ungarische Volksmärchen*. Dittrich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1901 és 1909. – 2 köt. 48 + 32 = 80 népmese fordítása. Első kötete 48 szövegét az MNGy I., II., III., a *Magyar Nyelvőr* I–X. évfolyamai, valamint Merényi *Eredeti népmeséi* I–II. szövegeiből válogatta,⁶ a második anyagát az MNGy VI–X. a *Magyar Nyelvőr*, és az *Ethnographia* egyes évfolyamaiból állította össze. Második fordításkötetében 32 fordítását adta közre 14 palóc, 7 moldvai magyar, két híres székely és 9, részben dunántúli, részben a nyelvterület

5 Forrása: Gaal Ir. 2-r 6. 21–40. 2. A testvéri átok; német fordítása: Gaal Ir 8–r 206/220 5. Die Zwillinge mely magyarul Erdélyi 1855-ös kötetében *Az aranyhajú ikrek*, Gaal 1857 I. 111–138. VI. A testvéri átok, Stier fordításában 1857-ben pedig *Die schöne Meerfrau* címen jelent meg.

6 Merényi *Eredeti népmesék* I. 3. és II. 65.

maradék részéből származó feljegyzésre támaszkodva. A németre fordító, Sklarek Elisabet magyar származású német író 1901-ben kiadott kötetének bevezetőjében azzal indokolta fordításkötetét, hogy Stier 1857-es fordítása óta nem jelent meg a magyar mesekincset népszerűsítő fordítás pedig az 1872-ben megindult *MNGy* és a *Magyar Nyelvőr*, valamint az 1891 től megjelenő *Ethnographia*ban rengeteg értékes új anyag látott napvilágot. Ezért fontosnak tartotta, hogy lefordítsa a fentiek alapján a legfrissebbeket, Kriza megjelent meséit (19 szöveget) kivéve, mivel Jones–Kropf-ék jóvoltából 53 angolra fordított szöveg alapján széles nemzetközi ismertséghez jutott 1889-től. A legnagyobbbrészt maga által fordított szöveggyűjteményébe átvett 9 már korábban Heinrich G. szerkesztésében.⁷ és Verbirs, A. tolmácsolásában 1885–87 közt németre fordított és az *Ungarischen Revue* 5–7 évfolyamában közölt, az *MNGy*I–II. kötetéből, Arany–Gyulai, valamint Török Károly gyűjteményéből válogatott szöveget.⁸ A meseválogatását előszóval és jegyzetekkel,⁹ valamint Adolf Schullerus¹⁰ bevezető ajánlásával közölte. Nevéhez fűződik az *MNGy*I.-ben megjelent *Adj'isten egészségérel Csillagszemű juhász* meséjének német fordításával nemzetközi pályára állítása 1901-ben *Zu Eurem Wohlsein!* címen. Részben ezen szövegeit követően Lang, A. Színes mesekönyvek sorozatában összesen 14 mese angol fordítása jelent meg (2 *MNGy* I., II., és III., valamint 1 Merényi és 2 *Magyar Nyelvőr*beli szöveg). Sklarek a fordításkötetében követett szöveggondozási elveiről a következőket írja: egy ilyen gyűjteményben, ami a kutatás számára (is) készült, indokolatlannak és megengedhetetlennek minősül, hogy javítson, enyhítsen szövegei kifejezésbeli ügyetlenségein. Anyaga bősége miatt jegyzeteivel nem törekedhetett teljességre, csak a szomszédos népek meséivel, azaz az erdélyi németek, az osztrákok, a románok, vlachok, örmények, cigányok, csehek, lengyelek, oroszok, bulgárok, litvánok, délszlávok, görögök és Grimmek meséivel végezte el a magyar mesék összevetését, de nem vette figyelembe a német, francia és angol fordításokat. 1909-ben Lipcsében¹¹ Rona-Sklarek, Elisabet néven egy második válogatást is kiadott saját előszavával, melynek anyagát az *MNGy*VI–X., a *Magyar Nyelvőr*, és az *Ethnographia* egyes évfolyamaiból állította össze. Szöveggondozása és jegyzetelése ezúttal is hasonló volt, mint amilyen elveket az első kötetben kialakított, kiegészítésül azt is megemlítette, hogy a nyelvjárásokat hochdeutsch fordításban adta vissza.

7 *Ungarischen Revue* 5–7 évf.; Heinrich Gusztávot szintén foglalkoztatta a fordítás problematikája: 1883-ban *Ungarische Volksballaden* címen németül közölte 20, 1885-ben pedig további két ballada fordítását is, ugyancsak 1883-ban adta közre A műfordítás elméletéhez vitacikkét, melyben a verses művek fordításának problémáiról szólt, valamint részt vett a Kisfaludy Társaság megbízásából Arany János irányításával felállított bizottságban azokkal együtt, akik elméleti és gyakorlati javaslatokat dolgoztak ki Shakespeare összes színműve magyarra fordításának érdekében. Leszögeztek, hogy tartalom és formahű fordításokat kívánnak, olyan kevés kompromisszummal amennyi a szöveg sérthetlenségét biztosítja, beleértve a Shakespeare-nál előforduló obszcén részeket is, melyeket azonban a befogadó magyar közönség számára szelídített formában adtak. Szerinte a költészetet a legkiválóbb tudós sem, csak egy költő képes művészen átültetni. Az idegen nyelven írt irodalmi művek át és feldolgozásait nem mind tartotta műfordításnak, erre csak az a munka méltó, mely az eredeti művet teljes eredetiségében tartalmilag és alakját tekintve, szellemiségével és stílusával ekvivalens módon tudta visszaadni. (vö. Burján 2003: 145–146.)

8 9, 11, 15., 22., 26., 27., 37., 39., 40. sorszámú szövegek, Közülük 5 származik az *MNGy*I.-ből és 4 az *MNGy*II.-ből.

9 Külön köszönetet mond bevezetőjében az akkori mesekutatás legnagyobb ismertségű és hatású berlini professzorának Johannes Bolte-nak a jegyzetek írásához nyújtott mindenkori tanácsaiért, összehasonlító adataival nyújtott segítségért.

10 Schullerus Heinrich, Gyulai és Szinnyei tanítványként Katona Lajos dolgozatán alapuló a magyar népmese irodalmának rövid, de minden lényegeset felölelő áttekintését mutatta be a kötethez írt ajánlásában.

11 Rona-Sklarek, Elisabet: *Ungarische Volksmärchen Neue Folge*.

Swan, Anni: *Unkarilaisia kansansatuja*. Werner Sönderström, Porvoo, 1904. 15 népmese fordítása.

Lang, Andrew *Szines mesekönyvek* sorozatában ahol a világ népköltészetéből 462 válogatott szövegének angol mesefordítását közlik, a *Yellow Fairy Book* (1894) és *Crimson Fairy Book* (1903, bővítve: 1909) kötetekben szép számú magyar, illetve magyar vonatkozású szöveget publikált angolul: Sklarek 8 szövegfordításán kívül Gaal 1822-es német kötetének két meséjét Kletke antológiáján keresztül, Erdélyi két szövegét Jones–Kropf fordításán keresztül és két magyarnak mondott, de forrás feltüntetése nélküli mesét, valamint ugyanott 5 Wlislöcki nyomán bukovinai cigány németre fordított gyűjtését is közölték angolul.

SZAKIRODALOM

Balázs János, P. (bev., jegyz., közléteszi)

1981 *Jókai kódex. XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője*. Budapest.

Benedek Katalin

2011 A hitelesség-fogalom alakulástörténete a 19. századi kezdetektől a 20. század elejéig, Benedek Elek világ legszebb meséinek fordításköteteiig. In: Uő (szerk.): *A népköltészet terített asztalánál. Tanulmánykötet Benedek Elek emlékülés 2009. december 4–5. anyagából*. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 265–312.

Burján Mónika

2003 *A fordításról való gondolkodás története Magyarországon 1787 és 1883 között*. PhD értekezés. Szeged.

Domokos Mariann

2015 *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Erdélyi Ilona, T.

2015 *Erdélyi János (1814–1868)*. Kalligram, Pozsony.

Fried István

1998 Irodalomteremt(őd)és és/vagy (mű)fordítás. Fordítói kétségek és bizonyosságok a 18–19. század fordulóján a magyar irodalomban. In: Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár Szabó Zoltán – Menyhért Anna (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus Kiadó, Budapest, 17–36.

Gulyás Judit

2006 „...úgy kívánhat helyt Muzarionban mint a' Galériákban a' Breughel ördögös és boszorkányos bohóskodásai.” A *Muzarion, Élet és Literatura* mese-közlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833). In: Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. (Studia Ethnologica Hungarica, VII.) L'Harmattan, Budapest–Pécs, 497–547.

Gulyás Pál

1917 Népköltésünk idegen nyelvű fordításai. *Ethnographia* XXVIII. 112–127, 278–284.

1940 *Magyar írók élete és munkái*. II. Budapest.

Havay Viktória

2011 Gaal György német népmesefordításai. *Etnoszkóp* 1. (1) 50–68.

Heverde László

1996 „Finnland és skandinavismus.” A Kazinczy Gábor által közvetített Finnország-kép az Új Magyar Museum hasábjain. In: Bereczki András – Klima László (szerk.): *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. (Uralisztikai tanulmányok, 7.) ELTE, Budapest, 115–126.

Katona Lajos (kiad.)

1900 *Gesta Romanorum*. Haller János ford. 1695 Kolozsvár. Franklin Társulat, Budapest.

Nemeskürty István (gondozásában)

1976 Heltai Gáspár: *Ponciánus császár históriája*. Magyar Helikon, Budapest.

- Nagy Ilona
2007 A Grimm testvérek mesegyűjteményéről. In: *Ethno-lore* 24. MTA NKI, Budapest, 3–50.
- Nagy Olga – S. Varga Katalin (szerk.):
1983 *Újabb paraszt Dekameron. A szerelemről és a házasságról*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Olosz Katalin
2003 *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- Roth, Klaus
2010 Übersetzung. *Enzyklopädie des Märchens*. 13. 1104–1115..
- Pesti Gábrriel
1536 *Aesopi Phrygis fabulae, Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Esopus fabulay mellyeket mastan wionnan magyar nyelwre fordítot Pesthy Gabriel*. Bécs. [RMNY 17]
- Szabolcsi Miklós
1998 Antinómiák a magyar műfordítás történetében. In: Kabdebó Lóránt–Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár Szabó Zoltán – Menyhért Anna (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus Kiadó, Budapest, 12–17.
- Tarnai Andor
1984 „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Voigt Vilmos
1981 A folklór és az irodalom kapcsolata a magyar állatmesékben. In: *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*. Debrecen, 281–329.

BASME POPULARE ȘI TRADUCERI DIN LIMBA MAGHIARĂ ȘI ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Studiul se ocupă cu o tematică mai rar abordată de către cercetarea etnografică. Urmărește analiza metodelor istorice-filologice și structurale-interpretative în cazul traducerilor de basme populare din limba maghiară și în limba maghiară, deoarece traducătorii – folosind diverse forme de limbaj – transmit în măsură diferită valorile categoriilor de exprimare, iconicitatea, noțiunile, coloritul, poeticitatea exprimării și așa mai departe. Ei păstrează semnificația, sensul, însă în alegerea concepției traducerii este determinantă cultura limbii în care se face traducerea. În cazul antologiilor de traduceri prezentate lucrarea scoate la lumină acele tendințe, care prin interpretarea contextelor textului în sine reușesc transpunerea textelor originale în cultura receptoare.

FOLK TALES AND TRANSLATIONS FROM HUNGARIAN AND TO HUNGARIAN

The present study undertakes the analysis of a quite neglected topic of ethnographic research. It deals with the historical-philological and structural-interpretative methods of the translation of folk tales from Hungarian and to Hungarian, as translators – using different forms of language – transmit in different measures the values of expressing categories, iconicity, notions, colours, poetry of expression and so on. They keep the meaning, the sense, but in opting for the concept of the translation the receiving culture has a determinant role. In the case of the presented translation anthologies the study sheds some light on those tendencies, which through the interpretation of the contexts of the text itself succeed to transmit the original texts into the receiving culture.